

บทที่ 1 : บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สถาบันพุทธศาสนากล่าวคือวัดจัดเป็นองค์การสังคมหนึ่ง (Social Organization) ซึ่งมีหน้าที่และบทบาทสำคัญยิ่งต่อสังคมไทยทั้งในอดีตและปัจจุบัน นับแต่พุทธศาสนาเริ่มก่อตั้งมา สังคมไทยนับได้ว่า เป็นสังคมพุทธ (Buddhism society) ด้วยเหตุว่า ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ 95 เปอร์เซ็นต์ นับถือพุทธศาสนา ดังนั้นวิถีชีวิต (Folkway) ค่านิยมที่เรียกว่า วัฒนธรรม ตลอดจนคำสั่งขุมคติแนวคิด ความเชื่อทางศาสนา จึงมีลักษณะเป็นสังคมที่คล้ายๆ กัน และมีแนวปฏิบัติทางศาสนาเหมือนกันเป็นส่วนใหญ่

ความสัมพันธ์ทางสังคมวัดและพระสงฆ์ เป็นแหล่งหรือเป็นศูนย์กลางของชุมชน (Community complex) ทั้งที่เป็นชุมชนชนบทและชุมชนเมือง ซึ่งนับได้ว่าสถาบันสงฆ์ เองเป็นหน่วยสังคม (Social Unit) ที่ทำหน้าที่บทบาทของตนเองต่อสังคมไทยเรื่อยมา ซึ่งนอกจากนี้แล้ว สถาบันสงฆ์ กล่าวคือ วัดเราก็มีความสำคัญยิ่งต่อระบบการเมืองการปกครองการศึกษาในอดีต (ประยูร ปยุตโต, 2531) ตามประวัติศาสตร์ให้ได้ปรากฏความสัมพันธ์ขององค์กรสงฆ์กับพระมหากษัตริย์ไทยอย่างชัดเจน ในการศาสนูปถัมภ์ การสร้างวัด และการผนวชอันเป็นพระราชประเพณีแต่เดิมมา ในราชวงศ์จักรีนับแต่รัชกาลแรกที่เดิวนจนถึงปัจจุบัน พระองค์ก็ทรงเป็นองค์ศาสนูปถัมภ์ ทรงเป็นพุทธมามกะ และทรงปฏิบัติพระองค์ต่อศาสนา ทรงเป็นแบบอย่างที่ดีของชาวไทยพลสกนิกรทั้งหมด

ภาพลักษณ์ของวัดและพระสงฆ์ ถึงแม้ว่าในปัจจุบันด้วยเหตุปัจจัยหลายประการ ที่เรียกว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change) ตามยุคสมัยที่มีอาจปฏิเสธได้ โดยภาพรวมแล้ววัดและพระสงฆ์เองได้ทำหน้าที่และบทบาทในด้านต่างๆ ตลอดมา มองภาพเฉพาะวัดในชุมชนเมืองอย่างกรุงเทพฯ เอง ซึ่งมีวัดนับเป็นพันวัด จากจำนวนทั่วประเทศทั้งวัดหลวงและวัดราษฎร์มีประมาณ 31,939 วัด (กรมการศาสนา พ.ศ. 2534) จะเห็นได้ว่า แต่ละวัดได้ทำหน้าที่ทางสังคม อันเป็นหน้าที่โดยตรงของวัด ด้านการศึกษาของพระภิกษุสามเณร การอบรมสั่งสอนศิษย์วัด และทำกิจวัตรของสงฆ์ ตามพระธรรมวินัย ตลอดถึงได้ทำหน้าที่ต่อสังคมอันเป็นบทบาทในการพัฒนาคนและการเสริมสร้างความมั่นคงความสามัคคีให้เกิดขึ้นแก่สังคมและประเทศชาติ

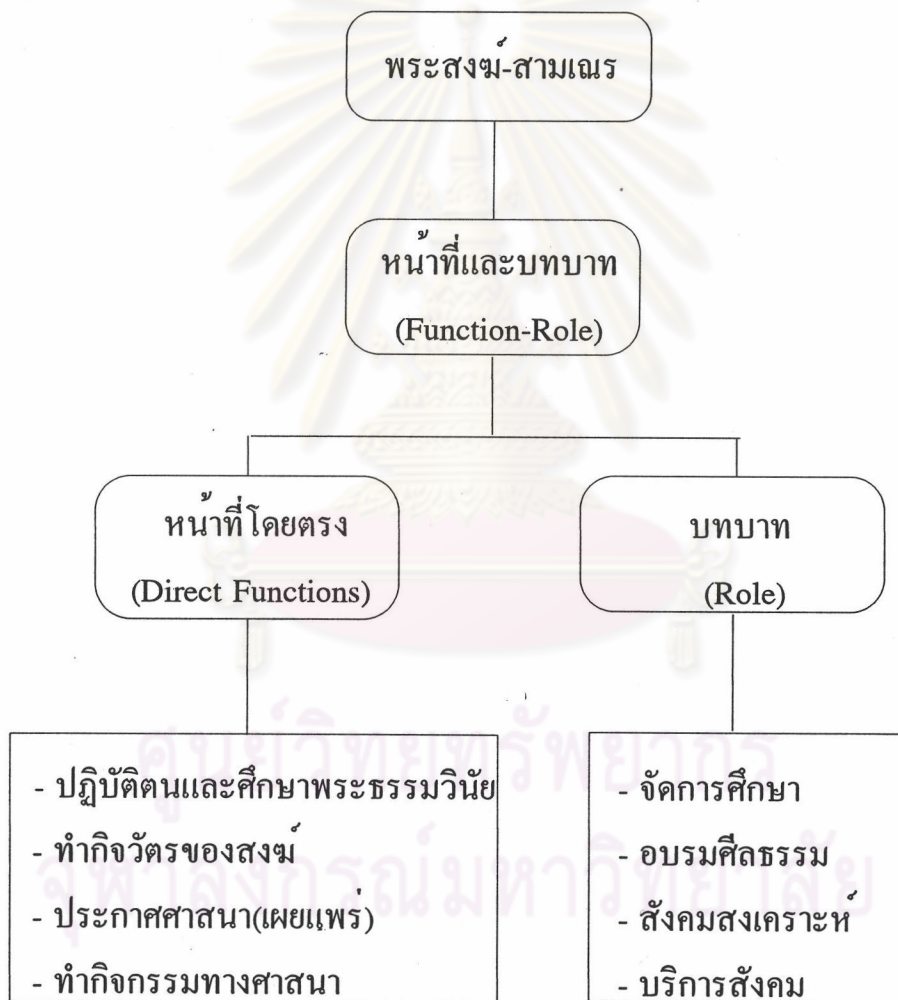
สถาบันสงฆ์ กล่าวคือวัด เป็นองค์การสังคมที่เกิดขึ้นมาพร้อมกันกับองค์การของรัฐและเกิดขึ้นมากับการเกิดเป็นรัฐไทยก็ว่าได้ ในยุคสมัยประวัติศาสตร์ที่ผ่านมาจะเห็นว่าสถาบันพุทธศาสนามีความสำคัญในหลายๆ ด้านกับฝ่ายบ้านเมืองเป็นอย่างมาก ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากในสมัยก่อน องค์พระมหากษัตริย์ แต่ละพระองค์จะทรงสถาปนาราชธานี ในตำแหน่งเมืองต่างๆ ทุกรัชกาลทุกพระองค์ นับตั้งแต่ยุคแรกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1 ก็ทรงสร้างราชธานี และสร้างบารมีด้วยการ สร้างวัด สร้างโรงเรียนขึ้นมาพร้อมๆ กันในยุคประวัติศาสตร์ตอนสุโขทัยจะเห็นว่า อาณาจักรคือ ฝ่ายบ้านเมืองในสมัยก่อนพระมหากษัตริย์ครองนครทรงมีศรัทธาในการสร้างวัดวาอารามขึ้นเป็นอันมาก เรียกว่าเป็นวัดประจำรัชกาลเลยทีเดียว และจารีตประเพณีดั้งเดิมเก่าแก่เช่นนี้ ทำให้สังคมไทยเป็นสังคมแห่งชาวพุทธ กล่าวคือ บ้านเมืองจะเกี่ยวเนื่องและแสดงความสัมพันธ์กันระหว่างพระมหากษัตริย์ ไพร่ฟ้าประชาราษฎร์พระสงฆ์องค์เจ้าอย่างใกล้ชิด เรียกได้ว่า วัดถือเป็นศูนย์กลางของรักษาจารีตประเพณีของการเป็นสัญลักษณ์ทางสังคม (Social Symbolic)

จากความนำเบื้องต้น แสดงให้เห็นชัดว่า 200 กว่าปีแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ชาติไทย เราเรียกได้ว่าสังคมไทยเป็นสังคมพุทธ และพุทธสถาบันก็มีความสัมพันธ์กับสังคมไทยอย่างต่อเนื่อง และพุทธสถาบันก็มีความสัมพันธ์กับสังคมไทยอย่างใกล้ชิดและเหนียวแน่น จึงเป็นไปในระบบสังคมแบบสัญลักษณ์ ทั้งในด้านวัฒนธรรมประเพณี และค่านิยมอันสืบเนื่องมาจากพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อระบบสังคมเรา ด้านศาสนา ถึงแม้ว่าสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปมากแล้วก็ตาม ในหลายยุคหลายสมัย การพระศาสนาที่เรียกว่าแบบแผนปฏิบัติของพุทธศาสนาก็ยังดำเนินไปอยู่เรื่อยมา และเพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับภาวะการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ระบบการปกครอง การบริหารของวัดก็ได้มีการปรับปรุงแก้ไขในด้านต่างๆ เรื่อยมา แม้กระทั่งพระราชบัญญัติปกครองสงฆ์ก็มีการแก้ไขเพิ่มเติม แสดงให้เห็นถึงระบบโครงสร้างสังคม องค์การที่มีกลไกของการปฏิบัติวัดนับได้ว่าเป็น (Unit) หนึ่งของพุทธสถาบันศาสนา เป็นส่วนย่อยที่บูรณาการโครงสร้างทั้งหมด เพื่อการหน้าที่และบทบาทที่จะทำให้องค์การนั้น ๆ อยู่ได้ สิ่งสำคัญคือบุคคล อันได้แก่พระภิกษุ สามเณร คณะบุคคลที่เกี่ยวข้องในการบริหาร แต่ละหน่วยต่างทำหน้าที่ของตนเอง เพื่อบรรลุเป้าหมายขององค์กร โดยเฉพาะวัดทำหน้าที่ในทางสังคม ในฐานะการศาสนา ให้สนองตอบด้านจิตนิยม (Mentalism) บูรณาการสังคมด้านจิตใจ มากกว่าการพัฒนาวัตถุหล่อมลอมสังคม ให้เกิดรู้สึกกลมเย็น สร้างสันติในสังคมมากกว่าการกระทำที่เรียกว่า เบียดเบียน ดังนั้นวัดจึงเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาสังคม คอยบูรณาการระบบชีวิตและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ของประชาชน

ที่มา: พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ฐมฺมจิตฺโต), 2536

แผนผังหน้าที่และบทบาทสำคัญของวัด

วัดมีหน้าที่และเชื่อมสัมพันธ์กับสังคมอย่างใกล้ชิด โดยเฉพาะในอดีตกล่าวได้ว่า วัดพระสงฆ์ ได้เป็นผู้นำที่ทางโลกและวิญญูณ เป็นแม่แบบในการสรรค์สร้าง จรรโลงสังคมในส่วนต่างๆ ได้อย่างชัดเจน พระสงฆ์ ซึ่งทำหน้าที่เป็นตัวแทนศาสนา มีหน้าที่และบทบาทของตนเอง ในการที่บูรณาการชุมชนให้เกิดความสมดุล ทั้งความต้องการทางร่างกายและจิตใจ ประชาชนต่างในความเชื่อมั่น และหวังเป็นที่พึ่งได้ทั้งทางตรง และทางอ้อมประการหนึ่ง วัดคือตัวแทนของระบบสังคมนั่นเอง

การประดิษฐานพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ยังไม่ปรากฏละเอียดชัดเจน พอที่จะให้ทราบถึงบทบาทของพระสงฆ์ในยุคเริ่มแรกทีเดียวว่าเป็นอย่างไร แต่ถ้าถือตามอย่างประวัติศาสตร์ประดิษฐานพระพุทธศาสนาในชมพูทวีปพระพุทธเจ้า และพระสาวกรุ่นแรกๆ แล้ว ก็ต้องอนุมานว่า พระเถระผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาในครั้งแรก ต้องใช้ความเพียรพยายามอย่างมาก ในการใช้วิธีการเผยแผ่แบบต่างๆ เพื่อนำธรรมให้เข้าถึงประชาชนหรือนำประชาชนให้เข้าถึงพระศาสนา อาจเรียกกระยะแรกนี้ว่า ระยะออกไปหาประชาชนทีเดียว

ต่อมาเมื่อการเผยแผ่ เป็นผลสำเร็จกว้างขวางขึ้น พระพุทธศาสนาประดิษฐานลงมั่นคงแล้ว เกิดมีสถาบันวัดและพระสงฆ์ขึ้นเป็นหลักฐาน วัดและพระสงฆ์มีบทบาทเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ทุกอย่าง และในทุกกระยะแห่งชีวิตของประชาชน วัดก็กลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคม และเป็นศูนย์กลางของสังคม คนไทยทุกคนเกิดมาเป็นชาวพุทธโดยไม่รู้ตัว ไม่ต้องประกาศและรู้จักวัดในฐานะเป็นศูนย์กลางของสังคม รู้จักพระสงฆ์ในฐานะเป็นบุคคลที่ตนต้องการพึ่งพิง ภาวะนี้เป็นสิ่งที่กลมกลืนแทรกอยู่ในชีวิตความเป็นอยู่ ของประชาชนโดยไม่รู้ตัว ในระยะนี้ บทบาทของพระสงฆ์ก็เปลี่ยนไป แทนที่จะต้องออกไปเผยแผ่ธรรมให้เข้าถึงประชาชน ก็เพียงคอยรออยู่ที่วัดคอยอนุเคราะห์ประชาชน ซึ่งเป็นชาวพุทธ และมาวัดเพื่อขอรับบริการ ในฐานะที่วัดเป็นศูนย์กลางบริการต่างๆ ของสังคมของตนเท่าที่ของพระสงฆ์เปลี่ยนมาเป็นการคอยรอรับพิจารณาปัญหา และเรื่องราวต่างๆ ที่เขาจะนำมาถามและปรึกษาที่วัดการคอยรับอาราธนาจากชาวบ้านผู้ศรัทธา ที่จะมาหา กระบวนการที่จะให้เกิดภาวะนี้ได้คงต้องอาศัยระยะเวลาอันพอสมควร แต่ภาวะเช่นนี้ก็ได้ในสังคมไทยมาเป็นเวลานานหลายร้อยปีแล้ว อาจจะเรียกกระยะนี้ว่า ตามความเชื่ออันนั้น ถูกทำสืบต่อกันมาจนวางเป็นแบบฉบับ กลายเป็นพิธีกรรมที่ต้องยึดถือตายตัว เพื่อคุณค่าในทางความศักดิ์สิทธิ์และความดีงามเป็นต้น เช่น พิธีการเทศน์ที่ต้องขึ้นนั่งบนธรรมาสน์ถือคัมภีร์ มีคนอาราธนาและติดกันเทศน์เป็นต้น โดยที่ภาวะเช่นนี้ดำเนินสืบเนื่องมาไม่ขาดสาย โดยไม่มีอะไรกระทบหรือขัดขวางจึงเป็นระยะแห่งความเชื่อนิ่งไม่มีการเปลี่ยนแปลง

ความเป็นศูนย์กลางของวัด (พระมหาสมทรง สิรินฺตโร และคณะ, 2530) สังคมไทย ทุกหน่วยย่อย เช่น แต่ละหมู่บ้าน ต่างมีวัดประจำหมู่บ้านของตน เป็นศูนย์กลาง และต่างก็มีความยึดถือในวัดนั้นว่าเป็นวัดของตน เป็นสมบัติร่วมกันของคนทั้งหมู่บ้านนั้น วัดแต่ละวัดจึงเป็นเครื่องมือรวมสังคมย่อยหนึ่งๆ เข้าให้เป็นหน่วยเดียวกัน หน้าที่บทบาทของวัดในฐานะศูนย์กลางของสังคมในระบอบนี้ นอกจากการอบรมสั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชนแล้วพอสรุปได้ดังนี้

1. เป็นสถานศึกษา สำหรับชาวบ้านส่งกุลบุตรมาอยู่รับใช้พระ รับการฝึกอบรมทางศีลธรรม และเล่าเรียนวิชาการต่างๆ ตามที่มีสอนในสมัยนั้นรวมทั้งเป็นศูนย์รวมเยาวชนด้วย
2. เป็นสถานสงเคราะห์ ที่บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจน ได้มาอาศัยเลี้ยงชีพอยู่ และศึกษาเล่าเรียนด้วย ตลอดถึงผู้ใหญ่ที่ยากจนมาอาศัยเลี้ยงชีพ
3. เป็นสถานพยาบาล ที่รักษาผู้เจ็บป่วยตามภูมิรู้คนสมัยนั้น
4. เป็นที่พักคนเดินทาง
5. เป็นสโมสร ที่ชาวบ้านพบปะสังสรรค์ พักผ่อนหย่อนใจ หากความรู้เพิ่มเติม
6. เป็นสถานบันเทิง ที่จัดงานเทศกาล พิธีทางศาสนา และมหรสพต่างๆ สำหรับชาวบ้านทั่วไป
7. เป็นที่ไกลเกลียดข้อพิพาท เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิต ครอบครัว และความทุกข์ต่างๆ ของชุมชน
8. เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรม ที่รวบรวมศิลปกรรมต่างๆ ของชาติตลอดจนเป็นเสมือนพิพิธภัณฑ์สถาน
9. เป็นคลังพัสดุ สำหรับเก็บของใช้ต่างๆ ซึ่งชาวบ้านได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานที่วัดหรือยืมไปใช้เมื่อตนมีงาน
10. เป็นศูนย์กลางการบริหารหรือปกครอง ที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านจะเรียกลูกบ้าน มาประชุมกันบอกแจ้งกิจกรรมต่างๆ (ในยามสงครามเอาใจเป็นที่ชุมนุมทหารด้วย)
11. เป็นที่ประกอบพิธีกรรม หรือให้บริหาด้านพิธีกรรม อันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตของทุกในระยะเวลาต่างๆ ของชีวิต

กล่าวได้ว่า วัดเป็นทุกอย่างของสังคม เป็นศูนย์กลางที่รวมจิตใจของประชาชน ส่วนพระสงฆ์ ซึ่งเป็นตัวแทนของวัดในบทบาทเหล่านี้ ก็กลายเป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์รวมแห่งความเชื่อถือและการร่วมมือ โดยนัยนี้ วัดก็กลายเป็นหลักประกันความมั่นคงของ

ประเทศชาติ ในฐานะเป็นที่ยึดเหนี่ยวประชาชนให้มีความสามัคคี และให้ร่ำมตัวกันเข้าเป็นหน่วย
หนึ่งๆ

นอกจากการช่วยในเกิดความสามัคคี ความเป็นระเบียบเรียบร้อยและการประพฤติศีล
ธรรมในสังคมหมู่บ้านแล้ว ฐานะของพระสงฆ์ที่ได้รับความเคารพนับถือ น่าจะมีบทบาทสำคัญ
ในการควบคุมทางสังคมระดับประเทศด้วยเพราะความเป็นที่เคารพนับถือของพระสงฆ์นั้น เป็น
อย่างกว้างขวาง ทั่วทุกส่วนทุกชั้นของสังคม นับแต่พระมหากษัตริย์ลงมา

ตามที่กล่าวมา วัดและสถาบันสงฆ์เป็นแกนหลักของสังคมพุทธ ในสมัยโบราณ
ชีวิตคนไทยได้ผูกพันกับวัด ในฐานะความเป็นศูนย์กลาง สถานภาพและบทบาทของวัดอยู่ใน
ระดับที่ทรงคุณค่าสูงมากต่อสังคม ศาสนาพุทธ เป็นศาสนาหนึ่งที่มีบทบาทในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการ
ศึกษา การอบรมสั่งสอน พัฒนาจิตใจ ให้แก่ชุมชนโดยเฉพาะแล้วในแง่วัดกับชุมชนชนบท พระ
สงฆ์ ถือว่ามีบทบาทเป็นทั้งผู้นำของวัด นอกจากจะเป็นที่ เคารพนับถือของชุมชน ยังเป็นผู้นำด้าน
การพัฒนาด้านสาธารณสุข การสงเคราะห์ การศึกษาให้กับชุมชน วัดพระสงฆ์กับชุมชนชาวบ้าน
มีความสัมพันธ์ทางสังคมอย่างเหนียวแน่น

สภาพดังกล่าว สถานภาพ บทบาทยังคงอยู่ในอดีตที่ผ่านมา แต่กระแสของการ
เปลี่ยนแปลงด้านสังคมที่หมุนเวียนไปอย่างต่อเนื่อง ปัจจัยอื่นๆ ทางสังคม ที่ปรับทิศทางตนเอง
ตามระบบสังคมโลกอย่างในปัจจุบัน ที่เรียกว่า โลกาภิวัตน์ (Globalization) ระดับขององค์การ
สถาบันสงฆ์ ก็เริ่มมีการปรับตัวเอง มีการปฏิรูปองค์กรของตนเองในด้านต่างๆ อย่างมากมายความ
เป็นชนบทก็กลายเป็นเมือง (Urbanization) ปัจจุบัน โรงเรียน วัดชุมชนก็เป็นทำหน้าที่ของตนเอง
อย่างโดดเด่น วัดทำหน้าที่ และบทบาทที่เปลี่ยนแปลงไป และเป็นไปเฉพาะรูปแบบขององค์การ
ถ้ามองในแง่สังคมเมืองแล้ว องค์กรหรือสถาบันสงฆ์มีความแตกแยกด้านบทบาทตนเองออกไป
ในเรื่องของเครือข่ายทางสังคม เรียกว่า เปลี่ยนแปลงทางสังคมด้านโครงสร้าง

สถาบันที่ยังคงสถานะของตนเอง ด้านต่างๆ ที่กล่าวมาเบื้องต้น ก็มีการเปลี่ยน
แปลงไป พระสงฆ์ ซึ่งทำหน้าที่ผู้สืบทอดศาสนา ในด้านองค์กรก็มีการปฏิรูปตนเอง ปรับ
เปลี่ยนบทบาทตนเองออกไป ทั้งนี้เพื่อบูรณาการให้เข้ากับเปลี่ยนแปลงของสังคม ความเด่น
เฉพาะในบทบาทของวัด พระสงฆ์ก็หดหายไป แต่สร้างบทบาทใหม่ขึ้นมาแทน ความสัมพันธ์ทาง
ระบบสังคมระหว่างวัด ชุมชน ชาวบ้านที่เคยปฏิบัติ ก็เปลี่ยนแปลง และแตกแยกไป ระบบการ

ศึกษาที่วัดเคยเป็นศูนย์กลางเสนอบริการให้กับชุมชนก็ปรับเปลี่ยน ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการวัดด้านการศึกษาของระบบสังคมไทยที่เริ่มปฏิรูป และเปลี่ยนแปลงเมื่อสมัยรัชกาลที่ 5 การยอมรับและนำเอาระบบการศึกษาจากตะวันตก เข้ามาประยุกต์และพัฒนาในการปรับเปลี่ยนให้เข้าสู่ระบบแบบสากล ระบบการศึกษา วัฒนธรรมต่างๆ ก็หลั่งไหลเข้ามาในประเทศไทยอย่างมิหุคหนึ่ง บรรทัดฐานทางสังคมค่านิยม ทศนคติก็เปลี่ยนแปลงไป อิทธิพลปัจจัยทางสังคมด้านอื่นๆ ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้สังคมไทยในระบบขององค์การสถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา เปลี่ยนแปลงไปด้วย ปัจจัยของแผนการพัฒนาและการนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้พัฒนาความเจริญด้านวิทยาศาสตร์มากเท่าใด ความเป็นลักษณะวัตถุนิยม (Materialism) ก็เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ระบบสังคมไทย มีความสูง-ต่ำในด้านการพัฒนาสังคมเป็นอย่างมาก ซึ่งมีผลทำการพัฒนาจิตใจต่ำลง แต่การพัฒนาวัตถุกลับสูงขึ้นอย่างนี้เป็นต้น

ประเด็นปัญหาดังกล่าว นำไปสู่ สมมติฐานของการศึกษาวิจัยว่า ระดับบทบาทของวัดในฐานะที่เป็นผู้นำหรือศูนย์กลางของสังคมในอดีตที่ผ่านมา นั้น เมื่อเปรียบเทียบกับปัจจุบัน องค์รวมขององค์การสงฆ์ ที่เรียกว่า วัด ได้เปลี่ยนแปลงไป ทั้งในระดับสูงขึ้นและต่ำลงอย่างไร เฉพาะกรณีที่ส่งผลมาจากเหตุปัจจัยทางสังคมในส่วนต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ความเป็นสถาบันรูปแบบขององค์การ การปกครอง การบริหารการศึกษา ก็มีการแก้ไขปรับปรุง ทั้งนี้ก็เพื่อให้เกิดความสอดคล้องและสมดุลทางสังคม แสดงให้เห็นถึงกระบวนการทางสังคม ตามแนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมทางศาสนาตลอดถึงระบบสังคมอื่นๆ ด้วย ดังนั้น กรณีอย่างศาสนาพุทธที่ประดิษฐานหยั่งรากลึกและการเข้ามาของพุทธศาสนาพุทธที่ประดิษฐานมายาวนานตามประวัติศาสตร์ 200 กว่าปี ย่อมมีผลกระทบอย่างชัดเจนในด้านต่างๆ วัด พระสงฆ์ ก็มีการปฏิรูปแก้ไขกฎระเบียบข้อบังคับ ตลอดถึงระบบการบริหารการศึกษา การพัฒนาวัดอื่นๆ ด้วยเช่นกัน

สิ่งที่ปรากฏในด้านการเปลี่ยนแปลงทางสังคม มองจากสถาบันสงฆ์กล่าวได้ว่าวัดได้ปฏิรูปปรับเปลี่ยนตนเองไปในทางแตกแยกทางใดทางหนึ่งมากยิ่งขึ้นอย่างเช่น การทำกิจกรรมทางศาสนาที่เรียกว่า พิธีกรรม ที่สนองความต้องการทางจิตใจของสังคมในแง่ความเชื่อสูงขึ้นเรื่อยๆ ทุกๆ วัดต่างก็ทำกิจกรรมในด้านต่างๆ มากขึ้น ระบบพิธีกรรมทางศาสนาในปัจจุบันได้รับการสนองตอบจากศาสนิกชนมากยิ่งขึ้น แสดงให้เห็นถึงทิศทางของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมศาสนาอย่างชัดเจนในส่วนต่างๆ และการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวขยับเป็นไปตามกระบวนการและกลไกทางสังคมไปพร้อมๆ กัน ทั้งด้านสังคมและวัฒนธรรม ดังที่กล่าวมาในเบื้องต้น

จากการศึกษากรณี การเปลี่ยนแปลงสถานภาพบทบาทของวัดมหาธาตุฯ ในเบื้องต้นพบว่า ช่วงที่ผ่านมามีประมาณ 200 กว่าปี เริ่มต้นการสร้างวัดนี้ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบัน วัดนี้ได้มีสถานภาพทางสังคมสูงมากในฐานะที่เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก กล่าวคือเป็นวัดที่เกี่ยวข้องกับองค์พระมหากษัตริย์หลายพระองค์โดยเฉพาะรัชกาลที่ 2-6 เป็นที่ผนวชประทับของพระราชาและเป็นที่สถิตย์ของสมเด็จพระสังฆราชถึง 4 พระองค์ด้วยกัน ซึ่งบางพระองค์ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ ของในหลวงในสมัยนั้นด้วย ปรากฏให้เห็นตามประวัติข้างล่างนี้ นอกจากนี้แล้วระบบ โครงสร้างวัดยังได้มีการเปลี่ยนแปลงเรียกว่าปรับปรุงก่อสร้างเพิ่มเติม สิ่งที่เป็นศาสนาวัตถุภายในวัดหลายอย่างได้ก่อสร้างเพิ่มเติมบูรณะปรับปรุงใหม่ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นมหากษัตริย์อุปถัมภ์ได้ทรงสละทรัพย์สินส่วนพระองค์ก่อสร้างเองและบูรณะปฏิสังขรณ์ด้วย เช่น ทรงสร้างมณฑป พระอุโบสถ พระวิหาร หอไตร ระเบียบ และอื่นๆ ของวัดมหาธาตุฯ ในอดีต

การเปลี่ยนแปลงผู้นำสงฆ์ที่เรียกว่าเจ้าอาวาส วัดดังกล่าวนับแต่ก่อตั้งมา เมื่อ พ.ศ. 2330 ในโครงสร้างระบบการปกครอง ปรากฏว่าได้มีการเปลี่ยนแปลงเจ้าอาวาสในช่วง พ.ศ. 2330-2432 รวมแล้ว 13 รูป เมื่อรวมในสมัยปัจจุบัน และเป็นที่น่าสนใจว่าในสมัยต้นๆ นั้น ได้มีเจ้าอาวาสที่เป็นเจ้าอาวาสทรงสมณศักดิ์เป็นถึงสมเด็จพระสังฆราช เป็นพระราชาคณะ และต่อมาในยุคสมัยหลังกลับไม่มีพระสังฆราชและราชาคณะดำรงตำแหน่งทางสงฆ์เป็นเจ้าอาวาสเลย แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงด้านความสัมพันธ์ในด้านศาสนูปถัมภ์ระหว่างวัดกับพระมหากษัตริย์ได้แปลกแยกและขาดหายไปนับแต่นั้นจนถึงปัจจุบัน

สถานภาพและบทบาท กล่าวได้ว่าในอดีตวัดมหาธาตุฯ ได้มีระบบโครงสร้างที่มีสถานภาพทางสังคม ที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์เป็นอย่างมากเนื่องจากเป็นวัดในรัชกาลต้นกรุงรัตนโกสินทร์ที่ทรงอุปถัมภ์ เพราะเป็นที่ประทับของพระสังฆราชประมุขสงฆ์ได้ชื่อว่า เป็นสถานที่พระมหากษัตริย์ผนวชประทับด้วย ยังคงมีความสำคัญมีบทบาทสูงต่อสังคมไทยในสมัยดั้งเดิม แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับพระมหากษัตริย์อย่างชัดเจนด้านการอุปถัมภ์ การสงเคราะห์ทางศาสนา วัดและเป็นที่เคารพและศรัทธาอย่างสูงเป็นที่ปฏิบัติฝึกฝนอบรมทางศาสนาตามจารีตประเพณีของพระมหากษัตริย์หลายพระองค์ สถานะของสถาบันสงฆ์กับสถาบันพระมหากษัตริย์ ภาพเหล่านั้นนับได้ว่าประจักษ์ชัด และนับเป็นมิติทางสังคมในองค์การหรือสถาบันที่มีการที่ปฏิสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น สมกับคำกล่าวที่ว่า “เมืองไทยเป็นเมืองพุทธศาสนา และพระมหากษัตริย์ก็ทรงเป็นพุทธมามกะ” ทรงเป็นองค์ศาสนูปถัมภ์นั้นด้วย

สถานภาพและบทบาทด้านการศึกษา วัดมหาธาตุฯ ได้มีการก่อตั้งโรงเรียนศาสนา เรียกว่าปริยัติธรรมขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2346 กำหนดให้มีการสอบไล่ การสอบบาลีในสมัยเก่าที่แห่งนี้ก็เป็นที่พระราชาทรงเป็นองค์ประธานสอบด้วย ซึ่งวิธีสอบก็เป็นการสอบท่องจำ (ปากเปล่า) เมื่อปี พ.ศ. 2432 ได้จัดตั้งบาลีวิทยาลัยขึ้นเรียกว่า มหาธาตุวิทยาลัย พระราชาทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ด้าน นิตยภัต (เงินเดือน) และค่าใช้จ่ายอื่นๆ และต่อมาทางวัดก็เปลี่ยนแปลงปรับปรุงการศึกษาขึ้นโดยเฉพาะมหาธาตุวิทยาลัย ต่อมาเมื่อปี พ.ศ. 2439 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 องค์ผู้ทรงสถาปนาได้พระราชทานนามเปลี่ยนใหม่ว่า มหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย ซึ่งต่อมาโรงเรียนดังกล่าวก็ได้กลายมาเป็นสถาบันการศึกษาสงฆ์ระดับสูง (อุดมศึกษา) ปัจจุบันเรียกว่า มหาวิทยาลัยสงฆ์ (The Buddhist University) เป็นสถานศึกษาทางโลกและทางธรรมของพระภิกษุ สามเณร โดยปัจจุบันวุฒิการศึกษาเทียบเท่าปริญญาตรีเปิดสอนในปัจจุบัน 4 คณะคือ สังคม ศาสตร์ ครุศาสตร์ พุทธศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ นอกจากนี้วัดดังกล่าวยังได้เปลี่ยนแปลง ปรับปรุงก่อสร้างโครงสร้างการศึกษาขึ้นมาใหม่อีกด้วยกล่าวคือ ในปัจจุบันมีการเปิดสอนพระ อภิธรรมมหาบัณฑิต สำหรับพระภิกษุ สามเณร และประชาชนทั่วไปด้วย มีการศึกษาด้านการ แพทย์แผนโบราณ (นวดแผนโบราณ) กิจกรรมภายในวัดก็มีการจัดกิจกรรมด้านศาสนาในวัน สำคัญเช่น วันวิสาขบูชา และทุกวันพระก็จะมีการรักษาศีลอุโบสถ ฝึกอบรมด้านสมาธิสภาวา นตลอดถึงการบรรยายธรรมสำหรับพุทธศาสนิกชนทั่วไปในวันสำคัญทางศาสนา

ด้านการบริการ กล่าวได้ว่าวัดดังกล่าวตั้งอยู่ใจกลางเมือง อยู่กับสถานที่สำคัญของ ชาติ เช่นด้านหน้าใกล้กับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ด้านหลังติดกับท้องสนามหลวง ด้านทิศเหนือ ทั้งสองข้างติดกับมหาวิทยาลัยศิลปากรและใกล้กับพระบรมมหาราชวังวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (วัดพระแก้ว) และวัดตั้งอยู่ใจกลางชุมชนระดับความสัมพันธ์กับสังคมชุมชนมีมาก รอบข้างเป็น เป็นเส้นทางสัญจรเข้าออกในเมือง และเป็นประตูเข้าสู่ฝั่งธนบุรีฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาในปัจจุบันจึง เป็นสถานสำคัญทางศาสนาและวัดเป็นศูนย์กลางของการทำกิจกรรมทางศาสนาและอื่นๆ มีประชาชน ทั่วไปเข้าพักอาศัยชั่วคราวเป็นที่พบปะสนทนา เรื่องราวต่างๆ ในวิถีชีวิต เป็นที่บริการสำหรับ ประชาชนทั่วไป

จากโครงสร้างดังกล่าว สรุปได้ว่า ในอดีตจนถึงปัจจุบันที่ผ่านวัดได้มีการเปลี่ยนแปลง ในหลายๆ อย่างไม่ว่าด้านการปกครองผู้นำสงฆ์ การเปลี่ยนแปลงก่อสร้างศาสนวัตถุภายในวัด การ จัดระบบการศึกษา การปฏิสังขรณ์สิ่งต่างๆ ภายในวัด ในกลไกทางปฏิบัติแล้วกล่าวได้ว่า วัดคือ องค์สังคมหนึ่งซึ่งมีหน้าที่บทบาทเหมือนกับองค์การทั่วไปในกระแสของการเปลี่ยนแปลงทาง

สังคมอาจกล่าวได้ว่าวัดได้เปลี่ยนแปลงไปสู่ขึ้น ในเรื่องของโครงสร้างบางประการ แต่บางอย่างอาจจะถดถอยลงเพราะเงื่อนไขและตัวแปรทางสังคม

การศึกษาการเปลี่ยนแปลงวัดนี้ก็เพื่อจะหาคำตอบจากหลักฐานข้อมูลที่หาได้ทั้งที่เป็นข้อมูลเอกสารและข้อมูลจากการศึกษาภาคสนามว่า วัดมหาธาตุฯ ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปในด้านใดบ้าง นับตั้งแต่มีการก่อตั้งมาจนถึงปัจจุบัน

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย

การศึกษารั้วนี้มีวัตถุประสงค์ จะศึกษาว่า

1. วัดมหาธาตุฯ มีการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมไปอย่างไรบ้าง
2. วัดมหาธาตุฯ มีการเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรมไปอย่างไรบ้าง
3. วัดมหาธาตุฯ จะมีทิศทางการเปลี่ยนแปลงไปในทางใด

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษารั้วนี้ คือ

1. ได้ทราบผลการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมของวัดมหาธาตุฯ
2. ได้ทราบผลการเปลี่ยนแปลงด้านวัฒนธรรมของวัดมหาธาตุฯ
3. ได้ทราบทิศทางการเปลี่ยนแปลงในอนาคตของวัดมหาธาตุฯ
4. วัดมหาธาตุฯ สามารถให้ข้อมูลจากการศึกษารั้วนี้ไปใช้ในการบริหารหรือวางแผนการพัฒนาวัดต่อไปที่เกี่ยวข้องกับองค์กรทางศาสนา
5. หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับวัด อาจใช้ข้อมูลที่ได้จากการศึกษานี้ไปใช้ในการบริหาร หรือวางแผนพัฒนาวัดที่มีลักษณะใกล้เคียงกันกับวัดมหาธาตุฯ

1.4 ขอบเขตการศึกษา

1. ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของวัด วิเคราะห์ในแง่ของระบบโครงสร้าง นับตั้งแต่ได้ก่อตั้งวัดมาจนถึงในดำน

1.1 ผู้นำสงฆ์ (เจ้าอาวาส) พระภิกษุ สามเณร กรรมการวัด ศิษย์วัด

1.2 บทบาทหน้าที่ของวัดที่พระภิกษุ สามเณร ได้กระทำต่อสังคมชุมชน นับแต่อดีตเป็นต้นมา

1.3 บทบาทหน้าที่ของวัดที่เกิดขึ้นมาในปัจจุบัน การปรับตัวของพระภิกษุ สามเณร ที่ผลต่อการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ

1.4 ระบบการปกครอง การบริหาร การศึกษา และการบริการอื่นๆ ของวัดใน อดีตเป็นต้นมา

2. ศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของวัด วิเคราะห์ผลกระทบที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งในภายในและภายนอก

2.1 กรอบปฏิบัติ ขนบธรรมเนียมต่างๆ วัด

2.2 แนวคิด นโยบายการบริหาร ค่านิยม ความเชื่อ ตลอดจนกฎระเบียบที่วัดได้ปรับเปลี่ยน

2.3 ขอบเขตของการเปลี่ยนแปลงในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวัดว่ามีผลกระทบทางสังคมในด้านใหม่ๆ เท่าใด

2.4 ด้านศาสนวัตถุของวัด เช่น กุฏิสงฆ์ ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของพระภิกษุ สามเณรและถาวรวัตถุอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับวัด

1.5 ข้อตกลงในเบื้องต้น

เนื่องจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยมุ่งเน้นศึกษาเรื่องวัดและได้ศึกษาเฉพาะเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม จึงได้เก็บข้อมูลในลักษณะที่เป็น

1. เอกสารสำคัญ (Documentary)

2. ข้อมูลด้านต่าง ๆ ในภาคสนาม (Field Research)

ทั้งนี้ได้ศึกษาเฉพาะระบบองค์กรของวัด โครงสร้างด้านคณะบุคคล รวมถึงลักษณะทางกายภาพของวัด พร้อมทั้งในระบบวัฒนธรรมลักษณะทั่วไป อันเป็นแบบแผนปฏิบัติของวัดด้วย

ในแนวการวิจัยจึงเป็นรูปแบบพรรณนา โดยใช้รูปแบบการเก็บข้อมูลและการเสนอข้อมูลผลการวิจัยในแนวของหลักทางมานุษยวิทยา เข้ามาช่วยเทคนิคในด้านการวิจัยด้วย